

A revideált Biblia.

II.

A múlt alkalommal csak úgy taláломra kapkodtam ki az ÚT-ból pár helyet annak igazolására, hogy a fordítás most is gyarló és nem bizonyítja azt, hogy az eredeti szöveggel valóban összevetették; — most pedig vegyük elő az első evangéliumot s nyomon követve a szöveget, lássuk, sikerült-e *Máté evangéliumát* valóban átdolgozni?

Mindjárt az elején el kell döntenünk azt az elvi kérdést, szó szerint kell-e fordítanunk, vagy pedig helyesebb a frázist frázissal, a sajátos kifejezést azonos értelmű sajátos kifejezéssel fordítani? Azt hiszem, nem kell hosszas bizonyítás, hogy csakis ez az utóbbi eljárás a helyes, mert azt kell a fordítónak szem előtt tartania, mikép fejezte volna ki magát az író akkor, ha a mi nyelvünkön írta volna meg a munkáját? Ez alapon mindjárt az első mondatban hibát találunk. A fejezet latin címe ezt mondja: *Genealogia et generatio Christi*. Ez is mutatja, hogy a *βίβλος γενέσεως* nem lehet a címben *származás*, a szövegben pedig *nemzetségről való könyv*, hanem mindkét esetben csakis *családfa*.

Ebben a családfában az *ἐγέννησε* szó folyton ismétlődik mert a görögök ezt szokták használni. Igen de a magyar ember soha sem mondja azt, hogy pl. Kovács István nemzé Kovács Jánost, hanem mindig és mindenütt így szól: Kovács István fia Kovács János. Itt is így kell hát mondanunk: Ábrahám fia volt Izsák, Izsáké Jákob, Jákobé meg Júda és az ő testvérei.

A 18. vers mindenkép kényes és nehéz. Jó volna lehetőleg úgy fordítani, hogy ne fejezze ki olyan nagyon durván, amit kifejeznie kell. Másrészt meg fejezze ki világosan azt a gondolatot, amit az *ἐκ* kíván, amely nem azonosítható sem a *διὰ*, sem az *ἀπὸ* praepositiókkal. Aztán a magyar fordításban a Szentlélek szó nem állhat a legutolsó helyen, mert akkor az az értelme is lehet, hogy Máriát a Szentlélek megvizsgálta és úgy találta, hogy viselős. Különben a Szentlélek szót a magyarban leghelyesebb egy szóba írni s nagy betűvel kezdeni, mert a Szentháromság harmadik személyéről lévén szó, a személynevek írásának a módja rá is vonatkozik. Ha azon-

ban nem ennek tekintjük, hanem általában szent léleknek, ellentétben a nem szent, hanem közönséges lélekkel, akkor két szóba kell írunk, de kis betűkkel, s nem nagy betűkkel mint a revidált biblia.

Ebben a versben azt akarja mondani a szerző, hogy Márián, mielőtt még összekerült volna a férjével, meglátszott a másállapot, de amit hordozott, az a Szentléleknek egy része volt. Hogy az őskeresztyén írónál sokszor megtaláljuk ennek világos kiemelését, azt a Theol. Szaklap IV. évfolyamában a Jézus születése című tanulmányomban példákkal bizonyítottam.

A *mielőtt egybekeltek* nem azt fejezi ki, amit szerző a *συνελθεῖν* szóval ki akar fejezni. Az egybekelésre a *γαμῆω* igét használja az ÚT. Ez a *συνελθεῖν* a magyar *összekerültek* igének felel meg. Nagyon nehéz a *εἰρέθη* szónak a helyes fordítása. A *találtaték* nem helyes, mert az a gondolat lappang mögötte, hogy Máriát megvizsgálták. Pedig arról van itt szó, hogy meglátszott az állapota.

Mindezek tekintetbe vételével a verset így kellene fordítanunk: *Anyja Mária ugyanis Józsefnek volt eljegyezve, mielőtt azonban összekerültek, meglátszott, hogy Szentlélekből fogant.*

Ebben a formában a *γὰρ* is, az *ἦ* is, az *ἐκ* is érvényesül és az apostoli hitvallásban használt fogadás szavával enyhítjük némileg a mondás nyíltságát is. Erre pedig, sok mindenféle okból, én igen-igen nagy súlyt helyezek.

A 19. v. a magyarban nagyon terjengős. Tömörebb és pontosabb fordítást is adhatunk. De előbb ki kell emelnünk, hogy a *παραδειγματῖσαι* azt jelenti, hogy például állítani. A *δειγμα* az a hiteles mérték volt a kikötőkben, amely igazolta a kereskedő rőfjét, hogy se nem rövidebb, se nem hosszabb, mint kell. Józsefnek joga lett volna elhagyni Máriát, de akkor annak a szűgyennek tette volna ki, hogy a cédaság példájául állította volna a többi nő elé. József kíméletből, mert igaz ember volt, aki még a bűn szűgyenében sem gyönyörködött, nem akarta Máriát megszűgyeníteni azzal, hogy az akkori szokás szerint válólevél adásával nyilvánosan bontsa fel a jegyességet, hanem *csendben* akarta őt elhagyni. Így hát e versnek így kell hangoznia: *Az ő férje József azonban igaz lévén és nem akarván kicégézni, csendben akarta őt elbocsátani.*

A 20. v. ismét nagyon hosszadalmas így: *Mikor pedig ezeket magában elgondolta.* Sokkal rövidebb és megfelelőbb így: *Míg erről tanakodott.*

A 21. v. végén az *annak bűneiből* nem is szép, nem is helyes. A vers ezt mondja: mert ő fogja népét a bűneitől (*ἀπὸ* és nem *ἐκ*) megszabadítani.

A 22. v. sokkal egyszerűbb és megfelelőbb így: *Mindez pedig azért lőn, hogy beteljesedjék az Úrnak a próféta által mondott beszéde.*

A 23. v. *ἐν γαστρὶ ἔξει* kifejezést elég a magyarban az egyetlen fogan szóval fordítani. A görög ugyan kiteszi mindig a méh szót is, de ez a magyarban teljesen fölösleges. Az értelmet nem csorbítja a méh elmaradása és valamivel szelidül a kifejezés.

A 25. v. *ἐγίνωσκεν* szavát sokkal helyesebb így fordítani: *és nem érintkezett vele.* A magyar ember soha se használja az *ismerni* szót abban az értelemben, amelyben itt használva van. Hasonlókép helyesebb a *míg meg nem szülé* helyett ezt mondani: *míg világra nem hozta.*

A második fejezetnek mindjárt a feliratában van egy javítandó kitétel. Nevevetesen nem Jézus menekül Egyiptomba, hanem szülei menekülnek és mentik Jézust. Elég tehát ennyit mondani: Menekülés Egyiptomba, de még jobb, ha megtartjuk az angyal utasításának a szavát: Futás Egyiptomba.

Az 1. versben minek a *megszületik vala?* Csak az ósdi forma kedvéért? A *λέγοντος* szót így mondanám: *tudakozván.*

2. v. A *προσκυνέω* a keletiek hódolásának módjára vonatkozik, amidőn a megtiszteltnek lábaihoz borultak s előtte a földet csókolták. A *tisztességet tenni* kifejezés erre igen halvány. Legmegfelelőbb ez: *Eljöttünk, hogy hódoljunk neki.* Annál inkább is ezt kell használnunk, mert a bölcsek királyt kerestek, a királyokkal szemben való tisztességadást pedig mindig a hódolás szóval szoktuk kifejezni.

A 4. v. *τοῦ λαοῦ* nemcsak az írástudókra, hanem a főpapokra is vonatkozik. A fordítás helytelenül mondja így: *minden főpapot és a nép írástudóit.* Az eredeti szöveg ezt akarja mondani: *egybegyűjtötte a nép minden főpapját és írástudóját,* tehát mindazokat, akik felvilágosíthatták őt arról, mit mondanak az írások a megváltó születéséről, hogy azután Herodes a szerint intézkedhessék.

A 9. v. a mai fordításban így hangzik: *Ők pedig a király beszédét meghallván, elindulának. És ime a csillag, a melyet napkeleten láttak, előttük megy vala mind addig, a míg odaérvén, megáll a hely fölött, ahol a gyermek vala.* Szerintem helyesebb volna az első mondat így: *Azok pedig meghallgatván a királyt, elmentek.* Mert a *meghallván* egészen mást jelent, mint a *meghallgatván.* Az utóbbi kifejezi azt a gondolatot, a mit az eredeti szöveg kiéreztet, de a mit a helyzet is megkíván, hogy a király utasításait és kívánságait kötelelességszerűen meghallgatták, meg is jegyezték és útnak indultak céljuk elérésére. A mondat második részében igen fontos az a kitétel: *ὁ ἀστὴρ προῆγεν αὐτοὺς.* A magyar fordításban úgy állt eddig is, úgy áll most is ez a

kitétel, hogy mindenki azt gondolja, a csillag a bölcsek előtt ment folytonosan, mintegy vezetve őket. Pedig a *προάγω* az ÚT. több helyén azt jelenti, hogy megelőzni, előbb eljutni valahova, mint egy más, aki szintén oda törekszik. Így pl. Mk. 10₃₂-ben Jézus előbb eljutott a jeruzsálemi úton a célhoz, mint a tanítványai (*Καὶ ἔν προάγων αὐτοῖς*). Mk. 16₇ szerint Jézus megígéri, hogy megelőzi tanítványait, Galileába (*ὅτι προάγει ὑμᾶς*). Hasonlóképp Mk. 6₄₅-ben azt olvassuk, hogy Jézus hajóra parancsolta tanítványait, hogy előtte érjenek át a tulsó partra (*προάγειν εἰς τὸ πέραν*) v. ö. Mk. 14₂₂. Ugyanilyen értelemben használja ezt az igét Jézus akkor is, mikor a két fiúról szóló példázatban azt mondja: *οἱ τελῶναι καὶ αἱ πόρναι προάγουσιν ὑμᾶς εἰς τ. β. τ. ῥ.* Mt. 21₃₁. stb.

Ez a nyelvhasználat nemcsak megengedi, hanem követeli, hogy ezen a helyen is így használjuk ezt az igét: *A csillag, melyet napkeleten láttak, megelőzte őket*. Ugyanis, míg ők Jeruzsálemben időztek, a csillag tovább ment ama hely fölé, a hol a gyermek volt. Ezt a szöveg is kiérezteteti, mikor azt mondja: *a míg csak mentében meg nem állt a fölött, a hol a gyermek volt*. Hogy itt csakugyan megelőzésről van szó, mutatja a 10. v. is, a mely szerint: *Mikor pedig a csillagot meglátták, igen nagyon megörültek*. Ennek a nagy örömnök csak akkor van értelme, ha elvesztették egy időre szemük elől a csillagot. Ha mindig maguk előtt látták volna, a míg csak mentek, akkor ennek a meglepetésszerű nagy megörülésnek nem volna se oka, se alapja.

A 14. versből kimaradt a *νικίος* szó, pedig éppen ezen van a suly, hogy József mit se késlekedett, hanem még éjjel megindult Jézussal és Máriával Egyiptomba.

A 3. rész 3. versét az eredeti héber szöveg szerint kellene kiigazítanunk. Azért, hogy a LXX is elhibázta a régebben különben is szabados pontozást, nem szükséges, hogy egy hibát, a melyet mindenki hibának ismer, örökké javítatlanul tőrjünk. A *γωνή βοῶντος* után kell a kettős pontot tenni s az *ἐν τῇ ἐρήμῳ* szavakat már mint a kiáltó szavainak kezdő végét kell a *ἐτοιμάσατε* szóhoz csatolni. Mert arról van szó Jés. 40₃-ban, hogy a kiáltó, mint Isten küldöttje, ezt kiáltotta oda a világnak: *Készítsétek meg a pusztaságban az Úrnak útját*. S ha a hivatkozott prófétai hely is így mondja, teljes joggal igazíthatjuk ki a LXX tévedését megtartó görög szöveget.

Ha már átdolgozásról van szó, akkor más egyéb, talán nagyon is szokatlan változtatásról is meg kell emlékezni. A 3. részben szó van János kereszteléséről. A nélkül, hogy a keresztelésről, vagy a keresztelő jelentőségéről és szerepléséről való felfogásunk változást szenvedne, az akkori keresztelés módjának a jellemzésére a *βάπτισμα* szót ezen a helyen

nem kereszteléssel, hanem eredeti jelentésével, a bemejtéssel kellene fordítanunk. Akkor az is magától kidomborodik, amit János az *ἐν ὕδατι* és az *ἐν πνεύματι ἁγίῳ καὶ περὶ* ellentétével akar mondani. János csak vízben meríti meg az embereket tisztulásra, megtérésre, Jézus ellenben Szentlélekben és tűzben meríti meg az embereket. Hasonlóképp kidomborodik az is, amit János azzal mond Jézusnak, hogy neki kell Jézus által bemejtetnie a tűzbe és a lélekbe, Jézusnak ellenben nincsen semmi szüksége arra, hogy a megtérés keresztségében részesüljön. Végül a 16. vers is így lesz aztán sima és természetes, hogy a mikor Jézus bemejtkezett, tüstént felment a vízből. Mint-hogy a biblia fordításánál csakis kortörténeti és nem dogmatikai szempontok lehetnek uralkodók, én ezt a szócsereét annál természetesebbnek és szükségesebbnek tartanám, mert a keresztes keresztelésének módjával is megismertetné a Biblia olvasóit s nem táplálná azt a téves hitet, mintha a keresztes is úgy keresztes volna a Jordánban, mint mi a templomokban.

A következő versek mindenképpen vannak apróbb javítandók, a melyekre azonban, miután ez a tér kisebb, mint a hibák száma, kitérni nem kívánok. Így pl. a 9. versben azt mondja a fordítás: *Ábrahám a mi atyánk!* Az eredetiben a *πατέρα ἔχομεν τὸν Α.* áll, miért is így kell a magyarban kitenni: *Atyánk nekünk Ábrahám!* Ez a dicsekvés alapja, ez az elbizakodás oka, hogy az ígértet nyert Ábrahámban ők atyjukat látják s így ők az örökösei a jövődő istenországnak. János pedig erre mondja, hogy alaptalan a dicsekvésük; mert Isten a kövekből is támaszthat fiakat Ábrahámnak.

Hasonlóképp világosabban kellene kifejezni a 16. v. *ὡσεὶ περιστεράν* szavát. Hogy a Szentlelket galamb formájában ábrázolják, annak ez a hely az alapja. Pedig az eredetiben nem azt akarják mondani, hogy a Szentlélek galamb formájában, hanem galamb módjára hirtelen, egyenesen, esésszerűleg a mint a galamb szokott, ereszkedett le Jézusra. A fordítás ezt nem érezteti ki. Nem elég hát ezt mondani: *És ő látá az Istennek lelkét alájönni mintegy galambot*, hanem világosan, félreérthetés nélkül így kell fordítani: *És látta Isten lelkét galamb módra alájönni.*

A 4. rész 4. verse ismét több gondot igényelt volna az átdolgozó részéről, mint a mennyit a régi forma egyszerű megtartásával ráfordított. Arról van szó, hogy Jézus a hosszú böjtölés után megéhezett. Nem volt a pusztában semmi, a mivel éhségét csillapithatta volna. Ekkor fordult hozzá a kísértő azzal a természetesnek látszó ajánlattal, hogy ha élni akar, változtassa át a köveket kenyerekké. Hiszen kinyilatkoztatta Isten a keresztség alkalmával, hogy

Jézust fiának tekinti s így kell is hatalmának lennie arra, hogy élete föntartásáról gondoskodhassék, még csodatétel révén is. Ezért nem is így kezdi a kisértő, a mint megszoktuk: *Ha Isten fia vagy, hanem így: Ha fia vagy az Istennek.* Kétségtelen, hogy így sokkal erőteljesebb a kifejezés és jobban megfelel az eredetinek.

Jézus válasza a fordításban nagyon ellapul: *Nemcsak kenyéren él az ember, hanem minden igével, a mely Istennek szájából származik.*

Az eredeti szöveg szórúl-szóra a LXX-ből van véve azzal az eltéréssel, hogy a LXX utolsó három szavát: ζῆσαι ὁ ἄνθρωπος, Máté elhagyta.

Akkor mondotta az Úr ezt a beszédet, a mikor a zsidóságot emlékeztette a pusztában eltöltött negyven böjtös esztendőre, hogy megtanulja mindenki, hogy meg tud az ember élni nemcsak a kenyéren, hanem az Isten ígéletén is. Most a midőn Jézus negyven napot töltött el a pusztában és a kisértő felveti előtte a megélhetés szokott módjának követését, Jézus azzal felel, a mit az Úr Izráelnek mondott: *Nemcsak kenyéren él meg az ember, hanem megél mindazon a beszéden is, a mi Isten szájából származik.* Mindenesetre jobb lett volna, ha Máté a LXX. utolsó három szavát is idézte volna, de így is ebben van a kisértő és Jézus felfogása között a különbség, az ἐνὶ is, a futurum is ezt a formát kívánja: *Nemcsak kenyéren él meg az ember, hanem mindazon a beszéden is, a mely Isten szájából származik.*

Az 5. v. τὸ περιήιον szava nem tetővel fordítandó. A templomnak s általában az épületeknek azt a részét nevezték περιήιον-nak, a mit a magyar párkánynak mond. Valami kiugró rész volt az mindig, pl. az ember újján a köröm alatt lévő s a körömnél hosszabb újjhegy, a kalapon a karima vagy perem, a kabáton a szárny, a testen a kinövést stb. Itt is hát nem a templom tetejéről van szó, hanem a templom párkányáról vagy pereméről. Külömben a templom tetejére azért se mehettek fel, mert az egész tető szöges, éles volt, nehogy a madarak s különösen az áldozások érdekében nagy tömegben tenyésztett galambok rászálljanak és bepiszkítsák az Isten házát. A tetőn emberek se állhattak meg, de a párkányokon igen.

A 15. v. a fordítás formájában nekézkes és az eredeti szövegnek se felel meg. Most így hangzik: *Zebulonnak földje és Naftalinak földje, a tenger felé, a Jordánon túl, a pogányok Galileája,* — pedig az eredetinek megfelelően így kell hangzania: *Zebulon földje és Naftali földje, tengernek útja, Jordánnak möge, pogányok Galileája stb.*

A 13. v. már sokszor volt vita tárgya. A μωρανθῆ szót

rendesen így fordítjuk: megizetlenül. Tudtommal azonban két különleges magyar szónk is van erre a kitételre. Az egyik szélesebb körben ismeretes, ez a *megáporodik*, a másik az én szülőföldemen használatos, ez a *megvakul*. Amazt még különösen a körtérről is mondják, a mely már annyira elívott, hogy lottyos izetlenné vált. Emezt csakis arról a sóról mondják, a mely valami okból, rendesen a nagy kiszáradástól, megizetlenült. Nem tudom, ismerik-e még az ország más vidékén is ezt a szót. De emlékszem, hogy nálunk az én gyerekkoromban így mondták: *Ez a só megvakult*. — A mondatot tehát így kellene fordítani: *Ha pedig a só megvakul, mi adja vissza ízét?* Vagy pedig legalább így: *Ha pedig a só ízét veszíti, mitől nyeri vissza?*

A mondat második felét így tartanám megfelelőnek: *Mire se jó többé, csak hogy kivessék és az emberek megtapadják.*

A 14. v. nem ezt mondja: *Nem rejtethetik el a hegyen épített város*, hanem ezt: *Nem rejtőzhetik el a hegyen fekvő város.*

A 15. v. se így szól: *Gyertyát sem azért gyujtanak, hogy a véka alá, hanem hogy a gyertyatartóba tegyék*, — hanem így szól: *A gyertyát se teszik, ha meggyújtják, a véka alá, hanem a gyertyatartóba és világít mindazoknak, a kik a házban vannak.*

A 19. v. nagyon nehéz, mert olyan képzetekkel dolgozik, a melyek vagy teljesen idegenek nekünk, vagy pedig csak körülírással értethetők meg. A *τῶν ἐλαχίστων* nem azt akarja mondani, hogy a törvények közt vannak kicsinyek és még kisebbek, mert Jézus éppen azt hangsúlyozza, hogy a törvény a maga egészében szent és megsérthetetlen, a melyből egyetlen kis betűcske vagy pontocska se maradhat betöltetlenül. A mondás azt akarja kiemelni, hogy az emberek még a törvények, az isteni parancsolatok között is válogatnak, bennük különbséget tesznek, némelyiket fontosnak, másikat mellékesnek, aprólékosnak, jelentéktelennek tekintik. Ezért aztán még másokat is arra tanítanak, hogy a mint ők cselekesznek, azok is mellőzzék, ne tartsák kötelezőnek azokat. Erre vonatkozik a *λύση* szó, melyet a magyarban egyetlen szóval kifejezni nem tudok. A szokásos felold nem fejezi ki az eredeti gondolatot, hanem csak szószerű fordításnak tekinthető. A törvényben és a parancsban mindig erős kötés van. Ha az ember ezt a kötetést megoldja s magára nézve nem tekinti kötelezőnek a törvényt vagy a parancsot, akkor illik eljárására a *λύση* vádjá. Azt hiszem, hogy az eredeti kijelentés értelmét ezzel a fordítással közelíthetjük meg legjobban: *Aki tehát ezeknek a legcsekélyebb paran-*

csolatoknak csak egyikét is nem tartja kötelezőnek és erre tanítja az embereket.

A mondat második fele éppen ilyen nehéz és kényes. Az *ἐλάχιστος κληθήσεται* és a *μέγας κληθήσεται* ellentétének kifejezése igen bajos. Mert könnyen azt a gondolatot kelthetjük, mintha Isten országában fokozatok volnának az üdvösségben. Pedig csak arról van szó, hogy a törvény megtartása lévén az istenország alapja és a belejuthatás feltétele, azt az embert, aki Isten parancsolatai között válogat, s azok egy részét értéktelennek, jelentéktelennek minősíti, az istenországban szintén értéktelennek és jelentéktelennek minősítik. Nem akkor, a mikor majd belekerül, hanem most, a mikor látszólag az istenország számára munkálkodik. A *κληθήσεται* futurum formáját a *λύση* és a *διδάξη* feltételes értelme kívánja, de nem akar a mennyekbe jutás idejére utalni, mert azt nem mondhatja, hogy a ki helytelenül tanítja a törvényt, az is bejut Isten országába, csak hogy kisebb fajta üdvösségben lesz része. A mondat második felét tehát még nehezebb lefordítani, mint az első, mert itt a félreértésnek sokkalta nagyobb a veszedelme, mint az első felében volt. Talán így volna leghelyesebb: *azt legcsekélyebbnek veszik a mennyek országában is, a ki pedig cselekszi és tanítja, azt nagyonak veszik a mennyek országában.*

A 20. v. *περισσεύση* sokkal helyesebb és tömörebb ebben a formában: *ha nem lesz bőségesebb.* De még jobb így: *ha fölül nem múlja.* A vers végén nem ez áll: *ὄν μὴ δύνασται εἰσελθεῖν*, hanem ez: *ὄν μὴ εἰσέλθητε*, azért hát nem így kell fordítani se, hogy *be nem mehettek*, hanem így: *be nem mentek.*

A 21. v. Jézus idézését és kijelentését a fordításban nem különíti el egymástól. Így aztán mindenki azt hiszi, hogy az egész mondat ótestamentomi citatum. Pedig a régieknek csak ezt mondták meg: *Ne ölj.* A többi már Jézus fűzte hozzá: *ὅς δ' ἂν φονεύσῃ, ἐνοχος ἔσται τῇ κρίσει.* A magyarban a *δὲ* helyett *ἀρ-*t fordítottak, az *ἔσται* szót pedig nem vették tekintetbe. Az *ἐνοχος ἔσται τῇ κρίσει, τῷ συνεδρίῳ, εἰς τὴν γέενναν τοῦ πυρός,* a régi szokott fordításban nem fejezi ki az eredeti kijelentés értelmét. A *méltó az ítéletre, méltó a főtanácsra, méltó a gyehennára*, nem felel meg az *ἐνοχος ἔσται* értelmének. Az eredeti azt mondja: *Megmondattott a régieknek: Ne ölj! A ki pedig öl, az ítéletre kerül.* Az *ἐνέχομαι* bekerülni, alávetve lenni (*τινὶ*). Itt az *ἔσται* is a futurumot követeli, a mi a dativusokkal együtt csakis ezt a formát tűri meg: *ítéletre, gyehennára stb. kerül.*

A 22. versben az *ἐκτῆ* a legjobb kodexekből hiányzik és a hermeneutika ama sarkalatos szabálya szerint, hogy mindég a nehezebb kitétel tekintendő eredetibbnek, a fordításból

is kihagyandó. A magyar fordítás meghagyta ezt a szót is. Minthogy azonban a kitétel vitás, legalább is azzal kellett volna ezt a vitásságot jelezni, hogy a Gebhardt-féle szöveg módjára az *ok nélkül* szavak zárójelben álljanak.

A *ráka* szót a magyar *hitvány* fejezi ki. Nincs értelme, hogy ezt a szót eredeti formájában hagyjuk meg, ha a *móré* szót lefordítjuk. A *ráka* = *hitvány*, azt akarja mondani, hogy az Isten képét magán hordozó embert nem szabad értéktelennek, hitvány semminek nevezni, mert ez az embert legnagyobb értékétől fosztja meg és így méltó arra, hogy a vádaskodó felett maga a főtanács ítéljen.

Az *εις την γέενναν του πυρός* — a fordítás szerint = a *gyehenna tűzére*, az eredeti szerint azonban éppen fordítva: = a *tűz gyehennájára*. A magyarban az ilyen genitívust jelzővel adhatjuk vissza s így mondhatjuk: a *tűzes gyehennára*.

Az *εις* is bizonyítja, hogy az *ἐνοχος ἔσται* nem ezt jelenti: *méltó*, hanem hogy *belekerül*. Jézus nem is optatív jellegű kijelentéseket kívánt itt tenni, hanem határozottan a kérelmetlen következményeket akarta megmondani, hogy megértsék, melyik bűnnek mi a büntetése.

A 25. v. *ἀντιδικος* szava nem ellenséget, hanem vádlót jelent. A velünk törvénybe szálló felperest. Arról szól a szöveg, a ki bevádolhat a bíró előtt. Semmi esetre se lehet hát a verset így fordítani: *Légy jóakarója a te ellenségednek hamar*, mert itt nincsen szó ellenségről, nincsen szó a mi jóakaratumkról, hanem egyedül csak a békülésre való készségről. A szöveg ezt mondja: *Légy békülékeny a te vádlóddal szemben hamarosan, míg stb.*

A 28. v. *πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι* a fordításban még most is így áll: *gonosz kívánságnak okáért*, pedig egyetlen szóval is világosan megmondhatjuk, miről van szó: a ki *vággal* tekint egy asszonyra stb.

A 28—32. versekben több ízben is megtaláljuk a *μοιχεία* szót, s mellette a 32. v.-ben a *πορνεία* szót is. Fordításunk mindkét szóra ugyanazt a kitétel használja: *paráználkodás*. Pedig csak a *πορνεία* a paráználkodás, a *μοιχεία* egészen mást jelent. Értelmét nemcsak a szótárak mondják meg, hanem a szöveg összefüggése is kitünteti. Aki vággal tekint egy asszonyra, házasságot tört vele a szivében. A 32. versben pedig: *a ki elbocsátja az ő feleségét a paráznaság okán kívül, az házasságtörővé teszi azt, a ki pedig elbocsátottat vesz el, házasságot tör*. Csakis így van értelme a két különböző kifejezés egymás mellett való használásának s így mondja a fordításunk ugyanazt, amit Jézus mondott.

E fejezet apróbb tévedéseire nem térek ki.

A 6. résznek 1. versében a *δικαιοσύνη* helytelenül van alamizsnának fordítva, mert arról, mint a *δικαιοσύνη* egyik jelenségeről csak a 2-ik v. szól. A *δικαιοσύνη* itt sokkal helyesebben adható vissza a kegyesség szóval, mert az első 18 versben a kegyesség gyakorlásáról beszél az Úr, s nevezetesen szól az alamizsnálkodásról 2–4., az imádkozásról 5–13., a megbocsátásról 14., a bűjtölésről 15–18. versekben. Természetesen helytelen a *ne osztogassátok* kitétel is, mert a *μη ποιῆν* azt jelenti: ne gyakoroljátok. A vers szerintem így van helyesen fordítva: *Őrizkedjétek az emberek előtt gyakorolni a ti (igazságotokat) kegyességeketet mutogatás végett, mert különben nem lesz jutalmatok a ti mennyei Atyátoknál.*

Ebben a részben a 2. 5. 16. versekben ezt a kitévelt olvassuk: *elvették jutalmukat*. Kétségtelenül félreérthető kitétel, a mely nem követeli az eredeti szöveg amaz értelmét, hogy az olyan ember, a ki csak látszatos kegyességre törekszik, nem számíthat jutalomra, mert azt megvonták tőle a képmutatás miatt. Ezért így kell mondani: *megvonták a jutalmukat*.

Hasonlókép sokszor megtaláljuk ebben a részben ezt a mondást is: *a te atyád, ki rejtekben néz, megfizet neked*. A fordítás mindig kiteszi ezt a szót is: *nyilván*. Pedig ez nincsen a szövegben.

Az *ἐν τῷ κρυπτῷ* és az *ἐν τῷ κρυφαίῳ* kifejezést nem fedi a *titkon* szó. Mert nem azt mondja az eredeti szöveg, hogy Isten titkon néz, hanem azt, hogy Isten szemmel nem látható módon, rejtekben tartózkodva néz és lát mindent. Erre nekünk teljesen megfelelő szavunk nincsen, de a *titkon* szó félreérthető s így nem alkalmas az eredeti tolmácsolására.

A 21. v. *ἔστιν* és *ἔσται* között lévő különbséget a fordítás nem érezteti ki. Az eredeti azt mondja: *Ahol a ti kincsetek van, ott lesz a ti szívetek is*. A fordítás mindkét esetben *van* szót használ.

A 24. v. *μαμωνᾶ* szava magyarra fordítva helyesebb: *Nem szolgálhattok Istennek és kincseknek*. A mamom bálvány a gazdagság, a kincs istene volt. Itt a magyar kitétel annál inkább van helyén, mert Jézus éppen a kincsek gyűjtéséről szól.

A 28. v. *καταμάθετε* = figyeljétek meg. A fordítás *vegyétek eszetekbe* ósdi kifejezése nem fedi az eredetinek azt a gondolatát, hogy az embert a természet figyelése bölcseségre tanítja.

A 32. v. *ἐπιζητεῖ* szavát a fordítás *kérdezik* szóval adja vissza. Az eredetiben azonban az áll, hogy a pogányok úgy

vannak az élet eme külső feltételeivel, mintha ezeknél fontosabb életcél nem is volna ember számára e földön. Főnek, forrnak lelkükben, mint a tűzön buzgó víz és a tüzelő anyag ez az aggodalmaskodás. Így kell hát a fordításnak hangzania: *Mert mindezek a pogányokat izgatják.*

A 33. v. *ζητείτε* szavát bizonyosan csak a szokás miatt hagyta meg a fordítás *keressétek*-nek. Mert az eredetiben nem az a gondolat uralkodik, hogy az istenországot keresni kell, mert azt mindenkinek tudnia kell, hol található, hanem az a fő, hogy arra kell elsőbb törekednie az embernek, mert az élet szükségletei az isteni gondviselés tárgyai. Így hát az alapgondolat ezt a formát kívánja: *Törekedjétek első sorban Isten országára és az ő igazságára, és ezek mind hozzáadatok nektek.* A *προστεθήσεται υμῖν* ugyanis nem azi jelenti, hogy *megadatik nektek*, hanem azt, hogy ha az ember az istenországra törekszik első sorban, az élet szükségletet mind hozzáadatok számára, mint az isteni gondviselés természetes és szükségszerű ajándékai.

A 7. részben nem sok megjegyezni valóm van. Az ellene emelhető kifogások inkább csak stilaris természetűek. Vannak azonban itt is olyan részletek, a melyekről vitatkozni is lehet. Pl. a 22. versben a *δυνάμεις πολλὰς ἐποιήσαμεν* a fordításban így áll: sok hatalmas dolgot cselekedtünk. Kétségtelen azonban, hogy az ÚT. nyelvhasználatban a *δυναμη* mindig olyan erő-kifejtés, a mely a természetes körén fölül emelkedik, tehát leghelyesebb csodának mondani, a mint hogy az eredeti szöveg ezt érteti is.

Hasonlóképp vagyunk a 23. vers végén lévő *οὐ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν*-nal is, a mit a fordítás az egyetlen gonosztevő szóval ád vissza. Pedig a gonosztevő és az anomia cselekvője közt igen nagy a különbség. Az előbbi kifejezést körülírta, ez ellenben nagyon is megrövidítette a fordító, amivel a félreértés lehetőségét vitte bele a szövegbe.

Ugyanígy a 24. v. *φρονίμος* szava se bölcs, hanem okos. A bölcseséget az ÚT. más szavakkal fejezi ki.

A 29. vers egészben átalakítást kíván. Az a gondolat, hogy Jézus mikor tanította, a sokaságot — *διδάσκων αὐτοῖς* —, akkor úgy látszott, hogy *ἐξουσία*-ja van. Az *ἐξουσία* az ÚT.-ban nem egyféle módon és értelemben használtatik. A fordítás hatalomnak mondja. Ebben az értelemben azonban nem itt, hanem pl. Mt. 28¹⁸-ban fordul elő. Egészen más az értelme pl. Mt. 21²³-ban, a hol azt kérdezik Jézustól: *ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς καὶ τίς σοι ἔδωκε τὴν ἐξουσίαν ταύτην;* Itt az *ἐξουσία* meghatalmazás, megbízás, valakinek a nevében való működés. A mi versünkhöz ez az értelem áll legközelebb. Nem arról van itt szó, hogy Jézusnak *hatalma* volt, hanem

hogy nem olyan megszokott, napszámos módon munkálkodott és beszélt, mint a zsidók írástudói, hanem mint a hogy az Isten küldöttei, megbizottai, szószólói, prófétái szoktak beszélni. Az *ἐξουσία*-ról és újtestamentomi használatáról, jelentésének különböző árnyalatairól sokat beszélhetnénk. Nagyon is részletes fejtegetésekbe azonban nem akarok belebocsátkozni. Most csak azt akarom mondani, hogy a 7²⁹ az eredetiben így hangzik: *Mert mikor tanította őket, olyan volt, mint a kinek küldetése van és nem mint az ő írástudói.*

A 8⁸. *ὑπὸ τὴν στέγην* áll, a mint a magyarban is szokásos: *fedeleme alá* forma teljesen kifejez, miért mellőzték hát ezt a kitétel! Ugyanott ez is áll: *ἀλλὰ μόνον εἰπὲ λόγῳ*, a fordítás szerint: *hanem csak szólj egy szót.* Helytelenül, mert a *μὲνον* nem a *λόγῳ*-hoz, hanem az *εἰπέ*-hez tartozik, a dativus pedig még külön is azt a fordítást követeli: *hanem csak szóval mondjad.* A helyes értelem szerint a százados nem a gyógyítást akarja kierőszakolni, amit a *csak szólj egy szót* magában foglal, hanem az ellen tiltakozik, hogy Jézus az ő házába fáradjon, ezért mondja, hogy *csak szóval mondjad és meggyógyul az én szolgám!* Ezt a bizodalmit Jézus külön is kiemeli, megdicsérvén a pogány századost, hogy még Izráelben se talált ekkora hitre.

A 16. versben lévő *λόγῳ* már jól van fordítva, de itt meg az a baj, hogy a fordító megtoldotta az *egy szóval*, ami egészen más értelmet ad a kifejezésnek. A fordítás ugyanis így hangzik: *Az est beálltával pedig vivének hozzá sok ördögöst és egy szóval kiűzé a tisztátalan lelkeket,* az eredeti pedig ezt mondja: *Az est beálltával pedig sok ördögöst vittek hozzá és szóval űzte ki a lelkeket.* A szöveg ugyanis azt akarja kiemelni, hogy míg máskor érintéssel gyógyított Jézus, most egyszerűen csak kijelentésével adta vissza a betegek egészségét.

A 33. versben a *καὶ τὰ τῶν δαιμονιζομένων* a fordítás szerint így áll: *. . . és bemenvén a városba, hírré adának mindent, azokat is, a mik az ördögökkel történtek vala.* Az eredeti ezt mondja: *. . . és a városba menvén elhíreszteltek mindent, az ördögösök dolgait is.* A két mondat között forma és értelem dolgában is van különbség. A fordítók nem vették figyelembe, hogy *δαιμονιζόμενοι* és nem *δαίμονες* van a szövegben.

A 21. versben *ἕτερος δὲ τῶν μαθητῶν* kifejezése nem azt jelenti, amit a fordítás mond: *Egy másik pedig az ő tanítványai közül,* hanem ezt: *Tanítványainak egy másika* pedig stb. A szöveg nyilvánvalóan azt akarja mondani, hogy ez ép olyan tanítványa volt Jézusnak, mint az előbbi, aki azt mondotta neki: Követlek, akárhova mégy. Hogy írástudó volt

az a bizonyos ember, azon nem kell megütődni. Voltak Jézusnak írástudó követői is. S éppen az jellemzi ezt az írástudót, hogy Jézust tanításának helyére is követni akarta. Azt hitte, hogy Jézus is úgy tanít valamelyik zsinagógában, mint ők szoktak. Ezért hajlandó meghozni azt az áldozatot is, hogy otthonát elhagyja és Jézus mellett telepszik le. Jézus azonban megérteti vele, hogy aki őt követni akarja, annak le kell mondania minden igényről, annak ő otthont nyújtani nem tud, mert neki magának sincsen otthona. Az ellentét a készséges és a késlekedő tanítvány között most már aztán az, hogy egy másik tanítvány meg éppen az ellenkező kérést intézte Jézushoz. Nem tüstént óhajtott hozzácsatlakozni, hanem előbb rendbe akarja hozni emberi kötelességeit. Erre mondja aztán Jézus azt a kijelentést, hogy a holtakra kell bízni a holtak eltakarítását. A holtakon a hitetlenek értendők. Jézus azt akarja megértetni, hogy aki a hit által megújult s így új életet él, azt ne tartsa vissza az egyetlen komoly feladat teljesítésétől a mindennapi élet gondja s kötelezettsége, ha még oly kegyeletes is az különben.

A szórend ellen több vétséget találunk a 8. és 9. fejezetben. Ezekre azonban egyenként kitérni nem akarok. Hogy azonban mégis említsek legalább egy példát, a 9²¹-re hivatkozom, ahol a fordítás így szól: *Ha csak ruháját illetem is, meggyógyulok.* Az eredeti így hangzik: *ἐὰν μόνον ἄψωμαι τοῦ ἱματίου αὐτοῦ σωθήσομαι* = *ha csak megérintem is a ruháját, meggyógyulok.*

9²³-ban nem *πρὸς*, hanem *εἰς* áll, amit hát nem így kell fordítani: *S Jézus a főember házához érvén*, hanem így: *S Jézus a főember házába érvén.* Ugyanitt a *τὸν ὄχλον θορυβούμενον* nem annyira azt jelenti: *tolongó sokaságot*, hanem inkább: *zajongó, kiáltozó*, vagy a mint azt a helyzet követeli: *sírató sokaságot.*

A 9³⁵. vers végén az *ἐν τῷ λαῷ* a legjobb codexekben nincsen meg és így nem is kellett volna lefordítani.

A 10¹⁶. *ἀποστέλλω* szava nem: *elbocsátlak*, hanem *elküldelek*. Az apostolok az Úrnak küldöttei voltak határozott utasítással és feladattal. Az elbocsátás ezt a megbízással járó küldetést nem fejezi ki. — Az *ἀκέραιοι* szót a fordítás a *szelid* szóval adja vissza. A szelidséget az ÚT. *πραῖος* vagy *πραῖς* szóval fejezi ki. Az *ἀκέραιος* a *κεράννιμι* = keverni szótól származik s szó szerint ezt jelenti: keveretlen. U. e. szó megvan még Róm. 16¹⁹-ben is, ahol a fordítás *ártatlan* szóval fejezi ki. Megvan még Phil. 2¹⁵-ben is, ahol a fordítás *tiszta* szót használ. Tehát a három helyen háromféle szóval fordítják ugyanazt a szót. Kétségtelen, hogy a három magyar szó közül az eredetihez legközelebb áll a *tiszta* szó. Ami nincs összekeverve mással, az *tiszta*, vegyítetlen, magában,

a maga színében álló. S nem is a galamb szelidségéről van itten szó, hanem a galamb hamisítatlanságáról. A Krisztus apostolának tiszta lelkűnek, vegyítetlen érzelműnek kell lennie. Nem szabad mást gondolnia sem, mint amit hivatása kíván. Azt is lehetne mondani, hogy hamisság nélkül valónak kell az apostolnak lennie. De ez hosszadalmas kitétel. Azt hiszem, leghelyesebb az *ἀξέριτοι* szót úgy itt, mint a másik két helyen is *tiszta* szóval fordítani. Igaz, hogy így meg az írásmagyarázatban azok, akik nem szokták prédikálás előtt áttanulmányozni az eredeti szöveget, könnyen a külső tisztaságra vonatkoztathatják a kifejezést. De hát az ilyen félreértés ellen a változó jelentésű szavaknál nem is óvhat meg más, mint az eredeti szöveg folytonos figyelése. Különben szívesen venném, ha valaki arra a fogalomra, amelyet az *ἀξέριτος* szó magában rejt, igazán megfelelő magyar szót ajánlana.

Raffay Sándor.